

Marko Kravos

KRATKI ČASI

OLTARČKI V SPOMINU

Najverjetneje smo jim pravili kar oltarčki, čeprav bi jim lahko rekli tudi trgovinice ali izložbe.

Bilo je ob počitnicah pri maminih sorodnikih na Vipavskem: gruča otrok nas je, ki se na Gmajncih igramo. Vsakdo tih in zbran zbira na skrivaj barvna stekelca, pisane cvetne lističe, gumbce, drobce ornamenta s starega okvira, zgubljeno koravdo. Najbolj dragoceni so koščki zrcala.

Vsakdo ima svoje mesto, kjer izgrebe jamico: najraje tam, kjer je čistina, kjer ni trave, večinoma ob robovih široke steze. Dno jamice je treba tlakovati s kamenčki ali posuti z belim peskom od kakega ometa, ali je bilo treba steči po prodnjak h kapeli, kjer so bila z njim posuta tla pred lurško Marijo.

Na to podlago v svoji vdolbini razpostaviš čimbolj domiselno vse, kar si našel po svojih žepih, na travniku, v gozdiču, na kašči – smukneš mimo ljudi v hiši in izmakneš kot sraka, kar se bolj sveti. In ne sme biti preveliko, ker so tiste grapice plitve in ker je vse odvisno tudi od stekla, od velikosti razbite šipe, s katero je treba na koncu vso tisto umetnijo prekriti. Tak oltarček je bil velik za odraslo dlan, največ za dve.

Pa stvar še ni bila končana. Šipo z oltarčkom je bilo treba na kraju zasuti z najfinejšim cestnim prahom. Šele ko so vsi otroci to postorili, smo prišli skupaj in smo potem romali od oltarčka do oltarčka. Vsak lastnik je pobožno odstrl prah s šipice – in takrat se je v vsej svoji bleščobi pokazalo najsvetejše. Občudovanja ni bilo malo, vsak ga je bil deležen, saj se je izpod prahu vedno prikazalo presenečenje. Seveda je bil zmagovalec tisti, ki je izmaknil kaj posebno dragocenega, ali ki je vse tako čudovito razpostavil, da se lepše ne bi dalo.

Že leta in leta se mi prikazujejo pisani otročji spomini in rad bi jih dal pod stekelce. Dolgo si nisem upal. Dokler se nisem spomnil teh zakopanih izložbic in kako postane kaka stvar, pa če je še tako drobna ali zavržena, polna svetlobe, polna skrivnostnega pomena. Kdaj? Ko odstreš z nje prah in se zblešči v presenetljivi milini iz mračnega dna.

No, zdajle sem se spomnil, kako smo rekli tem jamicam: grobki so bili to.

Saj res zbira vsakdo od nas čez življenje kolikor more okruškov sveta, da bi z njimi očaral prijatelje v igri. In ob tem skrivaj upaš, da bo kak tak pozabljen grobek nekemu čez sto let še izzval začudenje, veselje in radovednost: lej lej, kdo pa je tu nekdanj sestavljal te čudne stvari...?

Na Klancu pri Sv. Ivanu smo se včasih šli tudi igre Lepi kipci. Pravzaprav je

imela igra italijansko ime Le belle statuette. Eden ali dva sta bila za razsodnika, drugi, navadno mlajši, pa smo si morali v nekaj minutah izmisliti pozo, v kateri smo potem pričakali razsodbo: kdor je bil najbolj domiseln in imeniten, ta je bil razglašen za najlepšega.

Naše drže so oponašale svet odraslih, včasih prizor z zaljubljenih razglednic, kip na kakem trgu, v ljudskem vrtu ali v cerkvi, ilustracijo v knjigi.

Nemo in negibno smo stali v svoji vlogi in škilili, kakšen položaj so si izmislili drugi... medtem ko je razsojevalec pregledoval in komentiral.

Bil sem najmlajši in nikoli mi ni prišlo nič pametnejšega v glavo, kot da sem utrgal slak ob cesti in z njim za ušesom, v ustih ali roki stopil na opeko. Včasih mi je cvet padel v prah, še preden sem bil ocenjen, včasih sem še sam ovegnil s podstavka. A tudi brez teh nesreč ne bi nikoli uspel in osvojil naslova najlepšega, najbolj smešnega, najbolj podobnega temu in temu...

Kričav vrabec in živo srebro imata svoj čas, ko sta, kar sta: žlobudrav ptič in neobvladljiva tekočina. Jaz pa sem oponašal otrplega in nemega angelčka: pri treh letih res nisem nikogar prepričal s to svojo vlogo.

Tudi zdaj je težko obvladovati žuborenje podob in prepričljivo obstati na papirnatem podstavku. Ostati tudi ob belemu skušnjavcu to, kar sem: razigran otrok in brez vsakega računa.

KORAJŽA VELJA

Moje mesto ima dva cestna predora, ki povezujeta mestno središče z ladjedelniškim in industrijskim nabrežjem pri Sv. Marku in v Žavljah. Skozi ta dva tunela še danes ne vem prav, kam se pride: na drugi strani je bilo pač eno samo mrgolišče iz ognjenih zbljev, dima, jeklenih konstrukcij, med katerimi so bile videti človeške mravlje prav smešne, čeprav sem vedel, da so to odrasli in močni možje, ko jih pogledaš od blizu. Pa jaz jih skoraj nikoli nisem utegnul. Vedno se mi je mudilo v šolo, v nižjo srednjo, ki stoji na šentjakobskem griču. K njej si moral najprej skozi prvi tunel pod gričem Sv. Justa in potem po stopničkih k Sv. Jakobu.

- Ta tunel je gradil še nono Riko, - slišim glas svojega očeta. Ponosen je na to, saj sega tunel s svojim bahatim pročeljem v samo srce mesta in je znotraj obložen z mozaičnimi kvadratki, kot cerkev. Z Vipavske je moj nono krenil peš in v bisagi na ramenu nosil popotnico hrane za čez teden. Pogačo, špeh, morda suho sadje, kdo ve. In kdo ve, če se niso takrat, ko se je razuzdano pristanišče širilo z mrzlično naglico, ti akordni delavci zaklanjali čez noč kar v lesene zaboje, kot Slovaki na Dunaju. Nekakšne rakve so to bile.

- Človek vse zmore, človek lahko vse potrpi, ma je treba gledati samo naprej, nikoli nazaj! - je govoril moj oče.

Pred drugim tunelom, tam, kjer se pričinja stopnišče k šentjakobski šoli, je nastavljal klobuk nek moški brez noge. Beračev in petlarjev je bilo v tistem času po drugi vojni povsod polno; pa brezposelnih, ki so si sramežljivo privezovali vezalko vsakokrat, ko so hoteli pobrati čik s tal. - Reveži so to, me je vedno popravila mama, če sem uporabil kako tako besedo, ki bi lahko prizadela človeka. - Samo reveži, ki so imeli nesrečo v življenju. -

Tisti breznogi nesrečnež je sedel tam kar na tleh in okrog njega pljunki. Joj, koliko pljunkov je bilo nekoč po ulicah. Verjetno so ljudje kar tekmovali, kdo bolj moško, bolj trdo pljune. Ampak tisti revež je sedel tam in jaz sem vsak dan moral dvakrat mimo: v šolo in iz šole grede. In vsakokrat hud boj v meni: mu dam ali ne

dam kovanec iz žepa? Takrat si že za liro dobil bombon iz velikega steklenega kozarca v drogeriji, tramvaj je stal pet lir, prav toliko s penasto kremo polnjeni kanolo v slaščičarni ali kozarec vina v boljšem baru na vogalu.

Tudi tisti revež je precej dišal po vinu, da je moja mama, ko me je kdaj spremljala, zmajevala z glavo nad mojo slepo milosrčnostjo, čeprav si je ni upala načeti. – Pa naj mu bo za moč in korajžo – je, velikodušna do vinske razvade, razsojala. Kot vsi z Vipavskega.

Seveda ni mogla vedeti, da sem brez njene navzočnosti v resnici le malokrat pred nastavljenim klobukom razklenil pest s kovancem. Največkrat je šel drobiž za kake vžigalice, za sličice-figurine ali za giornaline, za Disnejevo Miško. Skoraj nikoli za kanole s kremo, na kar me je zjutraj nagovarjala mama. Skrbela je namreč, da bi tudi jaz imel kaj za moč in korajžo v sebi, ko pa sem tako slabo jedel in bil ves bled in tanek kot špelca.

Majhni in gosti, kot bi rekel oče, pa le preživijo. Prej vzame ta močne in velike, ki jih pobere, ker morajo preveč vsevprek razkazovati, kaj zmorejo.

Takrat sem bil majhen, droben in bolehen in želel sem postati brivec ali urar, da bi le živel nevpadljivo in v miru in zato karseda po svoje. Pa so moje nizke ambicije trčile ob velike upe in želje mojih bližnjih, predvsem mame. Zdi se mi, da je oče imel več razumevanja za moje nagnjenje k tako skromnim vzorcem življenja.

To je bil čas ameriškega Marshalovega plana in drugih svetovnih revolucionarnih načrtov, v katerih ni bilo mesta za malega človeka. In tako sem moral rasti, postati velik in korajžen. Kar pa še danes nisem.

UMETNIKI

Po vojni, tja do sredine petdesetih let, so se pred svetoivansko cerkvijo kdaj pa kdaj ustavili razni cirkusanti. Spominjam se požiralca mečev, ki si je najprej z dolgimi iglami prebadal mišice na roki, lica in kdo ve kaj še. In za konec nastopa je brizgal iz ust ognjene curke bencina. Verjetno se je v kakšnem cirkusu sprl ali pa je šele prebežal od kod izza meje, ki je obdajala Trst. Tudi moj oče je priznal, ko si je ogledal drugi, popoldanski nastop: ta pa zna, ta pa ima poklic v riti!

Vtis je naredilo tudi to, da je nastopal na zaboju, skrbno pregrnjenem s staro preprogo in da mu je asistirala ženska v zapeljivi svileni bluzi, ki mu je podajala dolge igle in orožje za goltanje: meč, bajonet, tanek floret. S točko, pri kateri si je ta rezila in bodala tlačil v grlo, je svoj nastop tudi zaključil.

Oče mi je potem strogo naročil, da lahko požiram samo kuhalnico, ker si je mogoče stlačiti nože in sablje v žrelo šele po dolgotrajnih vajah.

Pred cerkvijo, okrog katere so obračali tramvaji, ko so se napotili spet v mesto, je bilo prostora ravno še za venec ljudi, ki so se drugič enkrat zbrali okrog drugih dveh umetnikov.

Verjetno sta bila oče in sin. Oba sta bila do pasu gola. Sin se je plazil skozi razne kovinske obroče, vedno ožje, in vedno bolj se je bilo treba uvijati kot kača, da je spravil telo ven. Na koncu se je zložil še v ročen zabojček. Oče, ali kar je že bil, je upogibal železne palice, trl podkve, legel na desko, naježeno z žebli, in potem na steklovino, razsuto po starem časopisu. Deček mu je potem stopil na prsi in skakal po njem. Samo eno stekelce se mu je do krvi zarilo v meso, pa on ga je kar mimogrede odprhnil: ah, to ni nič!

Ne vem več čisto natančno, če je bil to tisti silak, ki si je za konec nastopa dal siv kamen iz bližnjega zidka na prsi. – Eden teh cirkuških umetnikov je že bil in

verjetno prav on. Ker potem ni imel tovariša, ki bi mu z macolo ta kamen na prsih razbil! Morda je deček, tanek kot kuščarica, poizkušal in se mu ni posrečilo: njegov zamah z macolo je bil lahko le opletav in nespreten. Komaj okresnil bi lahko po mogočnem kamnu! Zato je bilo treba najti med okrog stoječimi takega, ki bo znal dobro zadeti. Seveda se je našel domačin, ki je bil še ponosen, da lahko pokaže svojo tolkaško veščino. Sveti Ivan je bil namreč nekoč znan tudi po svojih kamnoseških delavnicah. Stvar pa ni šla gladko. Starega in zasušenega laporja ne razkolješ kar tako, kot bi to bil živ, še pred kratkim v kamnolomu odkrhnjen apnenec...

In tako se je tolklo po tistem ploščatem kamnu na žive in mrtve. Pod njim pa tisti orjak, ponosen in trmast, da je treba to opraviti, ker tako predvideva njegov umetniški nastop. Tudi mojemu očetu so silili macolo v roko, pa ni hotel. V mojih očeh je kar izgubil močnatost, saj mi je sicer vedno pravil, da se je treba vsega lotiti: če se človek kaki stvari samo malo bolj posveti, mu mora ratati!

Tokrat pa se je odločno odmaknil, češ: nisem miga mona... da grem potem še v zapor, če se kaj zgodi!

O tem, če so tisti kamen končno razbili, ali če so ga, kar je najverjetneje, zamenjali za kakega bolj preperellega, o tem moj spomin molči. Pač pa mi prihaja pred oči ena čedna vojna vdova, ki je mišičastega artista po predstavi sočutno povabila k sebi na krožnik česa toplega. Tudi fantiča, če se ne motim.

Ne vem, da bi se kdaj kdo od teh sejemskih umetnikov ustalil v našem predmestju za kaj več kot kak dan. Sem jih je pritegnila le podeželska narava Sv. Ivana in dejstvo, da je bila tu končna postaja za vse mestne tramvaje. Zelo sem hvaležen usodi za te srečne okoliščine.

USODA OPIC IN ŽABIC

Nekoč se je ustavil pred svetoivansko cerkvijo mornar z opico. Silil jo je, da je šla gor in dol in sem in tja po kovinski palici na nerodnem stojalu. On ni imel ne »poklica« ne domišljije in tudi opici je kmalu zmanjkalo potrpljenja. Ko se je naveličala tistih neumnih vaj, ki bi jih vsak od nas otrok znal vsaj tako dobro izvesti kot ona, si je opica strgala mornarsko čepico z glave in jo zabrisala po trgu. Ko ji jo je mornar znova jezno nadel, jo je spet vrgla tja do čakajočega tramvaja, prav na tire. Potem ji je primazal klofuto in začel preklinjati kot mornar. In še ji je s prižganim vžigalnikom grozil, da mora še plesati po tisti železni cevi.

Takrat pa se je hvalabogu neka ženska spravila nadenj. Vsega mu je zrekla, predvsem to, da je beštija pijana (res je pil, ves čas je potegoval iz steklenice) in da bo poklicala mestno stražo, če se ne pobere. Nekaj ji je renčal nazaj: da lahko počne z opico, kar ga je volja, da jo mora še vzgojiti, da naj se baba ne vtika v njegove posle...

Vik in krik sta priklicala kar nekaj ljudi, prej smo bili sama otročad, in zares so začeli vsevprek razpravljati, da bi bilo najbolje, da se taki surovini opica odvzame. Že so se menili, kdo bi jo vzel v varstvo in rejo, se med sabo prepričevali, da to ni odvzem zasebne lastnine, da bi bilo treba to nujno storiti – opica je vendar vsa steroizirana in oslabela – to bi bila gola pravica in dobro delo, ta odvzem – ampak kaj če se mornar potem maščuje...?

Ob tem razpravljanju sem odbrusil pete do doma in tam ves iz sebe spraševal, če bi lahko imeli opico pri hiši. Ko pa sva potem z očetom prišla pred cerkev, da bi še on razsodil kaj in kako, ni bilo ne mornarja ne opice zdavnaj nikjer.

Še eden od teh klateških ljudi mi je ostal v spominu, morda najbolj, Nikoli, ne prej ne pozneje, nisem slišal za kaj takega, za tak umetniški nastop.

Pred vhodom na gostilniško dvorišče tik ob cerkvi je bledoličen človek kazal mimoidočim nekaj, kar je imel v emajlirani skledi. Tam je bilo šest žabic: šest malih, živozelenih žabic. Na začetku je bilo videti, kot da bodo na njegov ukaz počele kake vragolije ali morda tekmovala med sabo, katera najdlje ali najvišje skoči. Mogoče je sprva res bilo kaj take žabje dresure, pa sem jaz to zamudil.

Zdaj je bledičnik že oznanjal svoj edinstveni prizor na svetu: žabice bo žive požrl! A naj se gospe in gospodje nič ne bojijo, žabice bodo prišle žive tudi nazaj!

Kako so mogle gospe tisti nastop gledati, ne vem. Mislim, da so se s svojimi boršami kmalu porazgubile na svoje domove. Ostalo je nekaj moških in desetina otrok.

Mož je sprva še nekaj mencial: če bi mu kdo dal kak denar vnaprej, ker da se mu te stvari za majhen denar ne spleča početi. Vsaj za eno kosilo da mora znesti. To so odrasli nekako uredili, potem pa je tisti revež pridno zdeval vseh šest žabic v usta in jih pogoltnil. Ob zidu je imel pripravljeno steklenico vode, izpil je cel liter in segel s prsti v grlo... Bruhnil je in žabice so letele spet v skledo, ki se je napolnila še z bistro vodo iz umetnikovega praznega želodca.

Dobro se spominjam, da jih je bilo potem samo pet. Z eno se je možakar trudil in trudil, izpil še in še vode, kašljal, rigal, pa nič. Tudi možje z gostilniškega vrta so ga trepljali po hrbtu, vse brez uspeha. Na koncu je tisti revež skomignil v zadregi z rameni, češ saj jih je bilo morda samo pet.

Potem se je odpravil v kako oštarijo na kosilo – bogve po kolikem času.

Kaj so si mislile svetoivanske ženske? Bi ga katera poljubila, kakor je deklica v pravljici poljubila žabjega princa?

Ne, tisti čas ženske niso verjele v začarane prince. In bolj kot same žabice se jim je gnusila beda: preveč je je bilo naokrog in preblizu vsakemu, da bi se kdo pretirano predajal sočutju.

Oče je tisto popoldne iskal moškega po vseh gostilnah. Za žabice bi mu dal celih sto lir, ker so se mu preveč smilile.

Sto lir je bil takrat velik denar, pa tudi meni se ga ni zdelo škoda, saj v moji luži pri Birsovih takih malih in zelenih regic ni bilo. Pa ni bilo nič iz tega.

Tudi za žabe so bili to kar razburljivi časi.

CIGANI

Nad Sv. Ivanom, na široki polici iz jalove opoke so še kar nekaj let po vojni imeli svoje taborišče cigani. Z vseh vetrov so prihajali in na vse strani tudi odhajali, pa redko da ni bilo kdaj tam po nekaj družin v vozovih ali pod šotori. Ljudje so se jih malo bali, pa bolj zaradi tega, ker niso mogli razumeti, zakaj tako živijo. Kot da se podrejajo skrivnostnim močem, ki tudi pticam v jeseni narekujejo dolge poti, življenje pod milim nebom, klateštvo.

Seveda so se cigani s temi svojimi skrivnimi vezmi z onstranstvom še postavljali, ženske zaradi vedeževanja, moški zaradi zlih besed, s katerimi so lahko priklicali nesrečo nad tiste, ki jim drugače niso mogli do živenga. Da bi kradli ali kaj hudega počeli v bližnji okolici, nisem nikoli slišal.

Pač pa smo otroci znali tisto pesmico: *Bežimo, tecimo, cigani gredo, v rvavih bisagah otroke neso*. Zaradi nje seveda nismo hodili v njihovo bližino, čeprav so bili le nekaj minut v hribu nad nami.

Nekoč me je oče vzel s sabo, morda je bilo kako nedeljo, in sva stopila tja gor, nad Tomaže. Pet, šest konj, nekaj koz, veliko psov in tu pa tam ognji pred vozovi. Ob njih ciganke kuhajo ali perejo.

Seveda so se cigani obregnili ob očeta, da nimava kaj stikati tam okrog. Oče pa je začel spraševati za tem ali onim ciganom, ki ga je srečal na svoji dolgi poti po italijanskih zaporih. Takoj so postali prijazni. Po mojem zaradi tega, ker jim je bila ječa najboljša priporočilo za očeta. Tudi sami so bili ves čas sprti z običajnim javnim redom in prihajali navskriž z zakoni. Govorili so čudno mešanico jezikov: iz balkanskih dežel, iz Madžarske, Romunije, morda še od dlje, izza Karpatov, pa tudi iz Španije in Francije, če se prav spomnim.

Oče o sojetniku, po katerem je spraševal, ni zvedel veliko: da pa bo čez kratek čas prispela v taborišče ciganska družina, ki je z njim v rodu. Ti bodo bolje vedeli. –

In res so prišli očetu čez kak teden povedat, da bo lahko pri novih prišlekih v taboru kaj zvedel o svojem znancu. Ne spominjam se, da bi bil tudi jaz pri tem zraven. Pač pa mi velikokrat stopi v misel, kako je oče o tem ciganu ganjeno pripovedoval.

»Za nas, ki smo navajeni živeti med štirimi stenami in s streho nad glavo, navsezadnje ječa ni bila taka stvar. Zanje, ki so navajeni premikati se in gledati zvezde pred spanjem, pa mora biti to nekaj strašnega. Ta revež je toliko časa udarjal z glavo ob zid, da je padel v nezavest. Ni in ni mogel zdržati.«

Oče ni zaradi telesnih muk nikoli nikogar pomiloval, tega cigana pa je, ker je trpela njegova duša, kot je on rekel. In gotovo se mu je zdelo to tudi proti vsakim pravilom trapaste igre, pri kateri skuša kdo nad kom zavladati. Saj so zapirali cigane, čeprav niso hoteli nobene države zrušiti, nobene zemlje osvojiti. Za Slovence pod fašizmom je bila stvar razumljiva, tako trmasto so se oklepali svojih tal... V cigane pa so se zaganjali samo zato, ker so živeli z naravo in bili prosti za vsako ceno...

Seveda, to je bilo očetu ideal. Kot Puškinu in Lermontovu, ki sta tudi oboževala cigane zaradi tega. In sploh ni nemogoče, da je oče kaj tega bral, ko pa je oboževal tako velike slovanske brate in njihovo literaturo kot cigane in njihove vezi z naravo.

Očetov odnos do teh evropskih vrabcev, do ciganov, je bil predvsem skladen z njegovo življenjsko izkušnjo, ki je vsa temeljila na zamejeni prostosti in pretrganem stiku z naravo. Krojaški vajenec z Vipavskega, ki si utira prostor v Trstu, in človek, ki mu ponos ne da, da bi opustil petje v svojem jeziku. Moj oče je imel namreč imeniten tenor in zanesljiv posluš, da je bil po tem znan daleč naokrog...

Kako je šele poslušal takrat, ko se je nekega dne navsezgodaj oglasila s hriba violina. Ko sem se vrnil iz vrta, je še vedno igrala. Oče je že šel pogledat. Mlad cigan z dolgimi kostanjevimi lasmi je nekaj sto metrov nad našo hišo, tam, kjer je v temni globači primezel na dan naš potok, slonel ob hrastiču in igral. Z obrazom v hrib. Na nobeno vprašanje ni odgovarjal, samo igral je in igral. Seveda je oče popoldne stopil še v tabor in povprašal, kaj to pomeni. Nesrečna ljubezen, so skomigali cigani. Da pa je muzikant, da je igral že pri največji gospodi na Dunaju, da ima tudi dragoceno violino.

In so bili ob tem čustvu vsi odrasli v zadregi, tudi sosedi, ki so stikali glave na našem dvorišču. Velika ljubezen je morala biti, saj je muzikant igral do noči in so strune pokale.

Tudi sam sem šel v bližino gledat in poslušat, čeprav se mi tista glasba ni zdela kaj več kot cviljenje. Vem samo, da mi je oče rekel, da je tisto z violino velika stvar, da imajo cigani veliko dušo in da ne smem preblizu, ker bi lahko motil človeka, ki

trpi. Takrat sem prvič slišal besedo umetnik in še danes mi ob tem pride na misel, da bi kot takrat vprašal: »In zakaj nič ne zapoje zraven?«

GLASBA, CIGANSKA PROSTOST, BELA MAGIJA

V pritličju naše skromne hišice se je nekega dne prikazal pravi pravcati klavir, da bi mi otroci ne znali samo peti, ampak tudi igrati. Zakaj nam ni oče preskrbel raje violine? Mene bi bilo globoko sram hoditi z njo naokrog, ker so take z violino sošolci zasmehovali: ej, ti, kaj misliš postat petlar, ko boš velik?

Pa tudi očetu je verjetno violina dišala preveč po umetnosti, se pravi po ciganskem življenju in neurejenih ljubezenskih zadevah. Klavir, to pa je že bolj urejeno glasbilo, primerno za med spodobne ljudi v mestu. In še v bližnjem sorodstvu z nadvse častitljivimi cerkvenimi orglami je!

Točno vem, kako mi je oče z nekakšnim svetim strahom govoril, kako je umetnost prekletstvo, ker te potegne vsega vase. Prav tako kot vedeževanje, spiritem, hipnotizem, branje sanj, branje z roke in vse tako. Z obema tema krivima verama smo se pri nas doma po malem poigrali, ob obeh z občutkom nevarne, prepovedane stvari.

Oče je samo nekajkrat pravil, kako je komu kaj prav napovedal, celo številke za loto. Potem pa pride tako, da vidiš pri kom še vso nesrečo in smrt. In ko se to zares izpolni, je grozno in te lahko čisto stre. – Ne, s tem se ne jaz ne ti ne bova ukvarjala! – mi je branil na te poti, k umetnosti in beli čarovniji. Gotovo je imel prav.

Za majhnim zidom, ki še meter ni imel v višino, smo nekoč otroci odkrili ciganko s čisto pravim dojenčkom v bisagi. Nič si ni samo odpočivala, čeprav je zdaj čepela zdaj sedela ali celo ležala na boku. Vse bolj pogosto smo si jo hodili ogledovat. Kot mimogrede smo prebežali tam mimo ali kukali izza vogala, kaj počne. Včasih je dojila, včasih vzdihovala in si grebla po laseh. Potem nam je pomignila in poprosila, naj bi ji prinesli kak košček kruha in malo mleka za dojenčka. Zdirjali smo po svojih domovih in prinesli. Zvedeli smo, verjetno je prišel še kdo od odraslih za nami pogledat, da jo je mož zapodil in da se ne more več vrniti v taborišče. Kam pa naj gre z otročičkom? Kar tam da bo ostala, pa četudi umre.

Seveda so jo odrasli tolažili, morda je kdo od njih stopil celo pogledat gor, v taborišče, da bi se stvar zgladila in uredila. Seveda so dobili odgovor, naj se ne mešajo v te stvari, ker bi lahko še po njihovi grbi kaj padlo.

Ženska je tam za zidkom prespala noč in za tem še nekaj noči. Od nekod se je našel star kovter, stara plahta. Naše mame so ji prinašale hrane in vem, da tudi ona ni marala mineštre, ko jo je dobila v lončku, da bo imela kaj toplega v sebi. Cigani, pa mineštra! Enako ko: otroci, pa mineštra!

To mi je bilo zelo všeč pri njej. Čeprav se mi je drugače zamerilo to, da ni marala zakuriti ogenjčka, ko smo ji nabrali papirja, vejic in lesa: »Ženska brez gospodarja nima ne ognja ne doma,« je rekla. »Tako kaznen sem si sama prislužila, ker nisem bila dobra, ker sem bila slaba žena... pa zaradi otroka moram vse potrpeti.«

Kdo bi razumel odrasle, čeprav so cigani, ko imajo te stvari med sabo.

Ker smo ji lepo stregli in ji izkazovali prijaznost, nam je vranje črna ženska razkazala dojenčka, nam risala nekaj čiračar na tla, nam pravila, da so črte na rokah velika čarovnija in da nam lahko pove, kaj se bo po naših družinah zgodilo: če bo

kdo od nas dobil še kakega brata ali sestro in kaj bomo, ko bomo veliki. Nihče ji ni pokazal dlani, nikogar ni zanimalo dobiti bratca ali še kaj postati.

Potem nam je pravila, da ima vsaka stvar v sebi življenje, da je treba spoštovati vsako živo stvar. In tudi mrtvo, ker mrtvo ni nikoli brez živega v sebi. Zdi se mi, da nam je pravila še kaj o mrtvih, ki se vračajo in živim pomagajo prav živeti. Ko jo je nekdo vprašal, če je kamen tudi živ, vem, da se je za trenutek zmedla, potem pa razsodila, da kamen ne, pač pa kruh. In takoj za tem, ko je šla tam mimo mačka, da imajo nekatere živali sedem življenj: »Zato morate mačke spoštovati, one imajo skrivno moč in nekaj svetega v sebi. Če vam gre katera čez pot, že to nekaj pomeni.«

Pri nas doma mačk nismo spoštovali, ubijale so drobcene miške in ptičke in jih polagale k nogam odraslih. Mama je sicer zatrjevala, da konec koncev tako opravljajo svoj poklic. Pa zakaj se potem ne lotevajo podgan? Ker so te prevelike, ker bi bil boj preveč izenačen?

Ne, da bi imele mačke kaj svetega v sebi, tega nisem verjel; pač pa da imajo hudiča in sedem življenj. Kdo jih pa nima . . . ko ti je šest ali sedem let?

Po tisto ciganko z dojenčkom je nekoč pod večer prišel brkat možakar. Vsega ji je zrekel, med zobmi, sikajoč. Nekajkrat jo je pred zbranimi radovedneži ročno oklofotal, jo malo obrcal, potem pa je srečna šla z njim v hrib.

Pa to med njima niti ni bilo kaj posebnega. Tudi pri navadnih Svetoivančanih je bil kdaj po hišah lajks, samo da še bolj na glas: »Držite me, ljudje, če ne, jo ubijem!« je odmevalo do cerkve.

Sosedi so se takrat modro potuhnili: če je kdo skušal taka dva pomiriti, je samo še po njem padlo. Niti piskajoči ženski glas: »Ljudje, pokličite guardio (stražo), ki če ne, me bo z nužčem!« – niti to jih ni ganilo.

Pri ciganih se je torej ta cirkus dogajal bolj tiho, skoraj bi rekel dostojanstveno. Pa važno, da je prišel tisti dojenček do svojega ognja.

Nekoč se je od ciganskega tabora močno zakadilo. Seveda sva z očetom pohitela tja gor. Gorel je ciganski voz. Cigani so stali okrog in nekaj jih je skrbelo, da je vse še lepše gorelo. Skozi okenca so visele praznje obleke gospodarja in od vročine so pokali lonci, krožniki, sklede. Ciganski psi so preplašeno tulili in obsedeno tekali, ciganski otroci pa so tiho gledali, kako objedajo imetje plameni.

»Kaj se je vendar zgodilo?« je spraševal oče in cigani so mu povedali, da je gospodar umrl, pravkar so ga pokopali po vseh predpisih in da je treba zažgati, kar je za njim ostalo.

Prišel je celo mestni redar in tudi njemu so dopovedali, da je želja umrlega, da gre vse za njim in da je to običaj. Proti volji mrtvih pa ne more nihče nič. Naj samo poizkusi kdo, če si upa!

Pokojni je bil glava ene od velikih družin, pa se morda rod ni utegnil zbrati ob umirajočem. Morda so bili njegovi kje daleč preko meja in železnih zaves tedanjega sveta. Morda je bil zadnji moški svojega rodu, ker je veliko ciganov brez sledu končalo med zadnjo vojno.

Oče je bil kot zamaknjen ob tej grmadi. Rekel mi je, da je to z ognjem zelo lepo: »Za tabo ostane svet čist, in ti greš v zrak, v čisti zrak. Vse tvoje gre s tabo, nihče od tebe mrtvega nima koristi in ni prepira ne veselja zaradi tega, kar si pustil za sabo.«

Malo manj je bil navdušen nad to pogrebno počastitvijo, ko je čez kak dan zvedel, da je takrat v ognju končal tudi pes umrlega.

– Kaj pa naj bi z njim! Ob vozu je sedel in cvilil. Brez gospodarja tudi psu ni življenja. In tako bi morali pobiti tudi njegovega konja, so še rekli. Pa zdaj ti mladi ne spoštujejo več vseh teh navad. Tudi pri njih, pri ciganih, da stara vera peša.

Ne, tega moj oče ni mogel požreti: da bi zaradi kake stare vere morali žival pokončati!

Meni se je zdel prizor z gorečim ciganskim vozom lep. Morda mi je mama razložila, da stric cigan ni zgorel v njem in da je bil ubogi pes že napol mrtev od lakote, ker od žalosti ni mogel več jesti.

Predstavljal sem si, da je bil to tisti cigan, ki je nekoč v ječi razbijal z glavo ob zid, ker zvečer ni imel zvezdnatega neba nad sabo ne zjutraj prašne poti pod sabo. – Plameni so nekaj lepega, letijo in jih ne moreš ukleniti. Če je ciganov duh, osvobojen telesa, zdajle tak razpuhtel zubelj, je prav, da ima svojega psa in obleko z zlatimi gumbi pri sebi.

Ob tem sem morda prvič zaslutil, kako se je moral oče, po vseh svojih ječah in še potem, kratkoma trmasto oklepiti danega, pač zaradi občutka dolžnosti do tega, kar si je naložil na pleča. Da je moral zato tajiti v sebi vse, kar bi ga zapeljevalo k prostosti, ker si ni smel privoščiti, da bi bil cigan ali otrok. Zato, da bi imeli njegovi spevni rojaki nekakšno evropsko pravico do narodne osebnosti in njegovi otroci nekakšno civilizirano življenje pred sabo.

Pa kdo ga je kdaj v to silil, kdo ga je k temu zavezal? Samo zaradi tiste pravice do petja, da lahko svetu pokažeš svoj božji tenor? Zaradi kosa kruha, ki ga povsod kako dobiš?

Saj bi lahko samo po cigansko igrali na violino in hodili od svatbe do svatbe. Zvečer bi pogledali v nebo in na njem bi sijale zvezde kot pribite. Je to res tako malovredno, *malo vredno*?

BOŽJE ŽIVALI

Oče je imel živali zelo rad.

Bilo je na izletu, ki ga je priredilo domače društvo Škamperle v cono B našega Svobodnega tržaškega ozemlja, in sicer po dolini Rižane. Vračali smo se v gručah in peš čez bolj ali manj obdelana polja, da bi prišli do glavne ceste in do avtobusa. Izza gošče trstik se tedaj prikaže volovska glava z orjaškimi, po meter dolgimi in tudi primerno debelimi rogovi. Bilo je nekaj tako mogočnega kot gotska katedrala.

Zdaj, ob tem spominu, se sploh ne čudim, da je oče padel pred žival na kolena in začel deklamirati Oče naš. Seveda izletniki vsi iz čudenja v smeh, le moja mama in mi otroci ob njej: »Dej dej, Pepi, ne zganjat komedije... Oče, nas je sram...«

Oče je odigral svoj prizor do konca. Speljal ga je v šaljiv videz, mi, njegovi domači, pa smo vedeli, da je kar resno mislil. Besedilo molitve je zasukal tako, da je razglasil, kako smo vsi dolžniki te božje živali, ki orje in skrbi za naš vsakdanji kruh in da smo vsi zrasli ob mleku njegove matere.

Vse je izgovarjal nekje med pridigo in molitvijo in ljudje so se smejali, tudi ko je na koncu dodal, da so padli že vsi človeški bogovi in da se je treba vrniti k naravi. – To zadnje je rekel že z običajnim glasom, ki pa je bil za las skrhan. Kot bi bil ganjen.

Nebeški vol in za njim kmet ob plugu sta kar stala. Nič jima ni bilo nerodno. Tudi ne vem, kdaj je moj oče med svojim nagovorom vstal in se obrnil k ljudem. Pa saj je bil nizke postave, da ni bilo velike razlike. In prav gotovo sem od zadrege med njegovo predstavo buljil v tla.

Bila so to leta anglo-ameriške uprave, velesile so kockale za Trst in Primorje, slamnati ognji navdušenja v ljudeh so pojemali, vanje se je zajedala zavest o večni ponižanosti. Baklade in velenastopi na stadionu, izobešanje zastav ob prihodu

mednarodnih komisij. Bedast občutek, ko razglasi Stalin sveto vojno proti titofašizmu in je ta boj najbolj zagrizen, najbolj brez usmiljenja prav med Slovenci na Tržaškem. Ena hiša proti drugi, vas proti vasi, človek po včerajšnjem tovarišu. Ko mora oče izdelati za narodov blagor v treh dneh petsto, morda tisoč oblačilce za manifestacijo na stadionu Prvi maj. Ko mu pridejo groziti v hišo aktivisti z druge strani, da naj sname zastavo z okna, ker če ne, bodo z njim obračunali, ko pride »naš« komunizem na oblast in čez ves svet. Ko te medtem spet opljuvajo in ti oklofutajo otroka, če v tramvaju ali na ulici govori po slovensko, saj je fašizem kar hitro spet dvigoval svojo glavo.

In ko greš z vlakom obiskat čez mejo sorodnike, te »partizani« na meji zadržujejo ure in ure v karanteni, za bodečimi žicami, z naperjenimi avtomati. Ker prihajaš iz kužnega, gnilega sveta, te strahujejo. Ženske jokajo, jaz sem žejen, a je treba potrpeti. In če najdejo v prtljagi kaj zavitega v časopisni papir, ti gotovo naprtijo obtožbo sovražne propagande.

Oče si je ob pomanjkanju šol moral vedno pomagati z zdravo pametjo in neutrudno radovednostjo, zato je gojil velikansko spoštovanje do izobrazbe in znanja. Pa vse znanje in kultura, vse iznajdbe sveta so bile takrat v službi te ali one »naše« stvari, ki je bila nujno tudi najbolj demokratična. Vse je bilo le sredstvo nasilja nad malim človekom... Tudi poraženci, domobranci, ki so zapolnili praznino, ki jo je pri nas ustvaril fašizem v svojem dvajsetletju, ko je pregnal vso slovensko inteligenco, tudi ti žalostni domobranci so prodajali svojo dokončno resnico, ki da bo prej ali slej počistila s sveta zdajšnjo sodrgo.

Koliko vsega tega se je križalo in se razvnelo v očetovi krojaški delavnici. On poslušal in čuti, da je že zadosti plačal, da je že zadosti podstavljal pleča in lice vsem tem velikoumnim idejam.

Takrat mu je torej stopila na pot svetopisemska volovska glava z rogovi, ki so bili kot tempeljski svečnik. In v karnevalski prizor, s katerim je takrat oznanjal svojo krivo vero, je oče samo skril svojo solzo.

Takega vola nisem več srečal. Pa kaj vola, še čudežnega hrošča rogača ni danes nikjer več. Nekoč si ga lahko zamenjal za najmanj tri steklene *ščinke*, danes pa bi si ga človek skrbno položil na dlan kot čudežno Aladinovo svetilko.

ZVEZDA NA NEBU, SESTRA NA ZEMLJI

Vsak človek hoče kam visoko zlesti, otroci pa sploh. Pri Sv. Ivanu pa vsaj tiste čase ni bilo primernih dreves, niti na hribu, saj so ljudje sproti ogolili vse, kar je zrastle, da bi imeli za kurjavo. Tako si je bilo treba pomagati drugače.

Skozi strešno lino sem se spravil na domačo streho. Prvič sem to storil čez dan, a kmalu me je nekdo uzrl s slanica in mi kriče žugal, da bom telebnil dol. Seveda sem moral dol. Zato sem se drugič zavlekel tja ob dimnik šele ob večeru.

Streha je bila od dneva vsa vroča, od hriba pa je hladno pihljalo. Zviška sem opazoval po okolici: le tu pa tam je še kak pijanček kolovratil domov. Bežno sem se ozrl po razsvetljenih oknih v sosedstvu, a so bila razmeroma daleč. Najbližja je prikrivala očem kaka murva, figa ali oreh na dvorišču.

Raje sem se razpotegnil prek korcev in gledal v nebo. Koliko zvezd! Razmišljal sem, katera je moja; saj pravijo, da ima vsak svojo.

Še najbolj sem se ubadal s problemom, kako ugotoviti, če se ozvezdja nad menoj res premikajo. Pa pri tako velikih rečeh, kot je nebo, zlepa ne pogruntaš, kako in kaj je res. Pogled se ti enostavno zgubi v širjavi.

Morda je lepše tako. Čeprav si ob takem razgledovanju majhen majhen, se ti zdi, da ti je zaradi lastne neznatnosti lažje živeti. Vse je trdno na svojem mestu, nič se ne bo podrlo, če kaj narobe napraviš.

Pač pa so švigali utrinki čez nebo. To bo, sem pomislil, ker je umrl človek, h kateremu je zvezda sodila. In ko se rodi otrok? Se potem rodi nova zvezda? Težko verjeti... Otroke je lažje napraviti kot novo zvezdo prižgati. Za marsikaterega od malih sitnežev bi bila sploh prevelika potrata, če bi imel svojo zvezdo na nebu.

Bilo mi je pet let, ko me je oče nekega dne zaupno spraševal: »Kaj bi ti raje? Da bi kupili enega fantka ali še eno sestrico?«

Moja izbira je bila hitra in odgovor kristalno jasen in odločen: »Avto!«

Oče me je debelo pogledal, se z roko čohal po pleši, obenem pa spustil od sebe prav navdušen krohot.

Potem mi je razlagal, da so dojenčka že naročili in da ga bo treba prevzeti... Za avto pa je treba veliko denarja, sploh si ga ne moremo privoščiti. –

Nič avta torej. Kupili so punčko.

Bila je strašno majhna, tako da se mi je od vsega začetka zdelo, da ji je njeno ime Bogomila daleč preveliko. Oče mi je v zvezi z njim razlagal o nekem pesniku, ki da je pisal o imenitni kraljični, ki je nosila prav tako ime...

Ne samo preveliko! Tudi drugače je bilo ime popolnoma ponesrečeno. Ta moja sestra je bila vse prej kot mila. Če je bila Bogu mila, zakaj jo je poslal na ta svet in prav v našo družino?!

Jokala je, da so se vsem parali bobniči! Neznosno. Vse je moralo plesati okrog nje, pa še ni nič zaleglo. Kolikokrat so očetu popustili živci in je vpil, naj jo že vržemo ob tla ali ji kako drugače zamašimo kljun.

– Prav ti bodi! – sem sam pri sebi mrmral... Zakaj pa ni raje mene poslušal in kupil avto. Če bi dal kak soldek več, bi bilo zdaj pri nas vse drugače. Tako pa so kupili to srako, ker je bila gotovo poceni. –

Ampak najhujša noč mojega otroštva me je še čakala. To je bilo takrat, ko sva ostala s sestro Alenko prvič sama z njo doma. Starša sta šla v gledališče.

Komaj so se vrata za njima zaprla, se je hudič začel dreti. Pestovala sva jo, hodila z njo gori-doli, jo previjala; sestra ji je hotela vsiliti kamilice, da se bo umirila; pela sva ji aja-tutaja, jo ščegetala pod brado: Na na – buci buci...! Na dudo, na... buci buci!

Iz tistega neznankega zijala pa je dudu sfrčala kot živa žaba. Potem je začela še moja sestra vpiti nad njo: »Ma b'š dala mir!? Tiho! Ma kej č's, da te ubijem!?!«

Jaz sem se vdano odpravil v klet po sekirico, da bo delo opravljeno, kot je treba.

Ko sem se z njo v roki prikazal v sobi, me je sestra samo obupano pogledala in zahlipala: »Ti si matast!«

Bogomila pa je tulila in vpila, da se ne da povedat. Že zaradi sosedov bi bila moja rešitev najboljša. Kaj si le mislijo, ko sredi noči poslušajo to pošastno blejanje!

Poskušala sva ji tesno zvezati ruto prek glave in pod brado. Pa je, ta beštija, še vedno kako razklenila čeljusti in navijala svojo sireno.

Potem sva ji zatlačila v usta cunjo. Na! pa je bil mir... Dokler ni nekoliko preveč izbuljila oči in postala vijoličasta. Tako je dosegla, da ji je Alenka odmašila žrelo. In je bil takoj še hujši vik in krik.

Bogomila, Bogomila. Vem, da tudi tebi ni bilo lahko... ko sva te še stresala kot mačko v žaklju, te držala za noge z glavo navzdol, ti zatiskala usta. Ampak tvoje trobentanje je bilo res za na sodni dan.

Zmagala pa si ti. Prejekala si se do maminega prihoda: še malo pohlipala, potolaženo vzdihnila in kot pošten delavec po težkem dnevu zadovoljno zaspala.

Mah! – če bi oče in mama ne gledala tako na denar in bi takrat, ko se je dalo še izbirati, kupili avto, ne bi imeli nikoli opravka s tako naravno nesrečo!

RDEČI, BELI, BREZGLAVI

Na naše dvorišče in v očetovo krojaško delavnico so prihajali ljudje vseh barv. Jaz se na politiko ne spoznam, tudi me niti najmanj ne zanima: oče je za vse, ki so ognjevitovo govorili, rekel, da so pač idealisti, se pravi – *isti*, in da bodo prej ali slej nastradali.

Do političnih beguncev je zaradi njihove pregnanosti od domačih krajev čutil sočutje, saj je to sam skusil. Pa tudi so »ta beli« nanj napravili vtis zaradi negovane jezika in izobraženosti. Pač pa ni in ni mogel razumeti, da bi najraje z ognjem in mečem, z bojnimistrupi ali kakorkoli uničili domovino pod rdečo zvezdo. Žnova in znova so zatrijevali, da zdaj v pripravljenosti čakajo na ugodni trenutek. Takrat planejo iz katakomb in z novimi zavezniki otrebijo svetovno zlo z obličja zemlje.

Oče je od njih kupil kak tisk, četudi je dišal po propagandni ihti. Vsakdo si mora ohraniti kako iluzijo, si je mislil. . . In vedno je bolj častno, če si do poraženec obziren. Pa tudi so na ta način »naši ta beli« vsaj lažje poravnavali račun za popravilo obleke, ki jim ga je opravil »naš Jofež«.

Med njimi so bili tudi zelo blagi in uglajeni ljudje. Spominjam se, da smo šli enkrat skupaj s Petelinovimi v Ankaran, ki je sodil v cono B Svobodnega tržaškega ozemlja, a ga menda takrat še ni upravljala jugoslovanska oblast; z barko, kar prek morja? Vem, da sem se čudil, kako da tako žlahtni ljudje, s katerimi smo se sprehajali po mehki peščeni plaži, živijo v nekakšnem strahu in stiski. . . saj nikomur nič žalega nočejo. Kdo jim dela skrbi glede domačih, s katerimi bi radi skupaj živeli v Trstu. . . !

Isti čas sta prihajala v našo hišo še Budin in Godina, zelo razgledana intelektuala iz komunističnega tabora, ki pa sta bila prav zaradi svojega velikega znanja partiji v napoto: pa saj bi ti pametnjakoviči, kot jim je rekel oče, res lahko ogrožali ugled voditeljev delavskega razreda in monolitnost organizacije. Zato so bili popolnoma na psu in kot pes osamljeni.

Godina, ki je preživel več let v Rusiji, je izdajal sam svoje brošure o *pravi* revoluciji, ki bo morala predvsem ukiniti ves denar in uvesti blagovno menjavo: bil je nekakšen Kristus, ki je izganjal kramarje iz templja. In kaj je bil pred tem? Urednik humorističnega časopisa Brivec v davnem letu 1902. Gotovo ga je oče še najbolj cenil zato, ker je kdaj bril norce iz tržaškega okolja.

Slavko Budin je tekoče znal devet ali dvanajst jezikov in je preživel najmanj sedem let v ječi, zdaj pa ni imel niti za krožnik mineštre. . .

Pa je prišel še slikar Bambič in oče jih je pripravil, da so med sabo spregovorili – v ruščini. To je bil zanj višek. In čeprav smo živeli v skromnih razmerah, se je za take goste vedno našel prostor ob mizi in kozarec vina. Bambič pa ni nikoli pozabil narisati kak prizor ali koga od prisotnih: tako so ostali za njim celi zvezki risb.

Malo so bili, vsak po svoje, čudaki, tile trije – ko pa niso bili pripravljene korakati s komerkoli proti komurkoli. Pravi idealisti, skratka, kakor je to besedo razumel in uporabljal moj oče, verjetno pod ruskim vplivom: prosto po Dostojevskem in Čehovu!

Potem je napačil dan, ko so prišli od sosedovih informirat očeta, da mora

odstraniti Titovo sliko, ki je visela pri nas doma v mračnem hodniku in ki se je spogledovala z »monštranco« na brezovem lesu, na kateri je bila zalepljena veduta Bleda.

Naj se pazi, so mu žugali ti odposlanci samega velikega Stalina, da ne bi še kdaj ob kakih obletnicah ali manifestaciji razobesil slovensko zastavo z zvezdo, ker je to zdaj nacionalizem in tifofašizem. Še mene, ki sem hodil v prvi razred, naj prepíše raje v druge šole, ki ne bodo okužene od kontrarevolucije.

V tej delegaciji je bila tudi kaka ženska in prav ta je bila najbolj strupena: ko bomo prišli mi na oblast, nam bodo tudi taki škodljivi elementi plačali! Takrat bomo zمندrali in pobesili kontrarevolucijo in vse, ki ji stojijo ob strani.

Oče jim je s svojimi orjaškimi krojaškimi škarjami pokazal vrata. Čisto brez strahu pa le ni bil, saj je vedel, da je človek človek in ko je v čredi, ki je zdaj bela zdaj črna ali rdeča, je slep in gluhi. Mimogrede te čreda odrine v kako grižo, če nisi čisto v njej.

Tito je pri nas potem visel še kar nekaj let, za nalašč! Zastave pa menda nismo več razobešali, ker... ker so jo molji preveč načeli...

No, že zaradi klientov, ki so bili izpod vseh praporcev in obeh narodnosti, je moral oče prikriti svoje prepričanje in navdušenje.

Res, rad se je navduševal, če je le bila priložnost za to. Kot takrat, ko so tik za mejo, v Jugoslaviji, manifestirali za Trst, dvakrat ali trikrat, in je vse mesto poslušalo preko radia prenos s teh shodov. Takrat so prihajali na naše dvorišče Italijani iz soseščine in spraševali očeta, kaj bo. Posebno ženske so kar javkale zaradi tistega: »Dajte nam puške, gremo v Trst!« In seveda so upale, da bodo pri nas bolj na varnem, če vdrejo slovanske horde dol.

Naš oče pa jim je prikimal in jim pripovedoval krute zgodbe o hajduštvu Bošnjakov v prvi svetovni vojni. Sam je bil skoraj priča, vsaj strici na Vipavskem da so mu pravili, kaj so počeli vojaki s fesi na glavi na soški fronti. Zajete Italijane so v zrak metali in jih na bajonete lovili!

Potem ko se je napasel ob njihovi prestrašenosti, pa jih je le potolažil, da so to same besede, da so povsod tudi dobri ljudje, da so »Slovani« mehkega srca: berite Tolstoja in Švejka!

Ne, do Italijanov ni gojil oče nobene mržnje, pa čeprav so še ves čas po vojni kdaj leteli pljunki in klofute, če si v tramvaju govoril slovensko. Tudi moja sestra je bila tega deležna.

Od vsega tistega žolča s konca štiridesetih let, kaj se je izcimilo zame?

V prvem razredu pri Sv. Ivanu nas je bilo 28. Leto kasneje, zaradi kominforma, le 18. Dobra tretjina se jih je preselila v italijansko šolo. Med njimi je bila tudi najlepša deklica v razredu, Cvetka, ki je postala tedaj Fiorella. Stanovala je za cerkvijo in še kako leto sem jo hodil gledat, tako mi je bila všeč.

Politični begunci so se razkropili po svetu ali zavzeli državne službe in položaje in se pomirili.

Rdeči so ob koncu leta še rinili naprej nekakšnega dedka Mraza, ki pa je bil v primeri s sv. Miklavžem bolj klavrne postave.

Na ulici se nismo več šli partizane in Nemce, ampak smo se igrali indijance in kavbojce.

Iz pristanišča se je vse pogosteje razlegalo od siren, s katerimi so velike preoceanke razglašale svoj odhod: takrat je tudi ljudi na naši zavetni Brandežiji zazeblu: z ladjami je na tisoče Tržičanov odhajalo s trebuhom za kruhom v Avstralijo in še kam.

Veliko netopirjev je takrat frfotalo okrog svetoivanskih hiš: bogve če so ti

prisuškovalci imeli kaj težav z orientacijo »ko pa so ladje trobile, kot bi se odpirala zamokla brezna v plavem predvečernem nebu.

ZENA RIBA

»Cunje, štrace, roba večja da vendereee,« je klical na Klancu cunjar, ki si je s tem služil kako lirco.

»Guaaa! staninooo! ðombrelaio! – Guaaa! staninoo! ðombrelaio!« Tako se je oglašal Rezijan, ki je prihajal enkrat ali dvakrat na leto tudi skozi naš konec. Zbral je nože, škarje, dežnike in lonce po hišah in potem, oh, čudež! je pognal s pedalom nekakšno kolo in začel brusiti, da so iskre švigale. Ko je končal s tem, je z žičko, iglo in kleščami skušal spet spraviti k življenju kak predpotopni dežnik, včasih še ročaj ali zapiralo pri ženski torbici. Potem si je pripravil plamen, na njem talil in cinil luknje v loncih in ponvah. – Nekoč je šjori Guljelmini še opletel z žico lončen lonec, potem pa hotel za delo toliko denarja, da bi Guljelmina z njim lahko kupila dva emajlirana. Ne vem, kako sta se zmenila.

Kdo bi vedel, kako se je pravilo poklicu, ki ga je opravljal blede stric, ki je prihajal na dvorišča razmeroma tiho, že zgodaj zjutraj. Zbral je družinske štrmace, žimnice, jih razparal in potem na posebnem česalu razčesaval zvozlano volno, ki je leta in leta tičala pod telesi ljudi. Rahljal, zračil in sušil jo je do večera, ko je polnilo zrinil v žimnice ter zašil in s špago križno spel spodnjo in zgornjo ploskev. Kar veliko dela je bilo in opravljal ga je zelo neupadljivo, tiho, saj je šlo za opremo iz najbolj zasebnega kotička življenja. A pod večer je bilo vse pripravljeno, tako da so gospodarji spet lahko legli nanje in se v miru spočili.

Bolj ali manj redno sta v naš konec zavili tudi dve črni ženici, ki sta imeli polno krošnjo suhe robe, čez ramo pa so jima visele kite copat iz starih cunj. Prav take copate sta tudi sami nosili in tako sta čisto neslišno zavili na naše dvorišče. Oče je bil prepričan, da sta iz Benečije ali Rezijanki, zato je skušal iz njih spraviti kaj po slovensko. Tudi zato, ker je bila njuna italijanščina čudno polomljena. Pa sta bili Furlanki. Copate sta čez zimo izdelovali sami, po leseno robo pa sta hodili nekam v »Sclavio«. Žlico in kuhalnico je oče vedno kupil, copate iz cunj pa je moja mama sama izdelovala, saj starih cunj pri krojaču nikoli ne manjka.

»Ženaa – riba! Ženaa – riba!« tako je predirljivo zategovala kdaj pa kdaj kriška ženica. To je pomenilo, da je bil ulov domačih ribičev tako obilen, da je bilo treba ribe ponujati vse do Sv. Ivana. V resnici bi pomenil njen klic: ženske – ribe! ... pa v njenem kriškem narečju se tudi v množini pravi tako: žena – riba. Jaz se nisem mogel znebiti rahlega upanja, da bo zdaj zdaj pokukala iz plenirja na njeni glavi deklica z ribjim repom.

Ko je ženica na našem dvorišču odložila plenir, je bilo kaj videti: srebrne in rdeče ribe, pa plave, iglaste; kdaj pa kdaj tudi trebušasta mala tuna ali mečarica. Škoda, da je bil okrog njih takoj cel roj muh. Pa kaj bi ta malenkost v primeri s tem, da so kdaj kobacali po trtinah listih na dnu koša še živi raki – kanoče!

Moja mama je kupovala sardine, sardele ali skuše. Kdo bi si ne privoščil tega morskega zdravja, ki je še vse sveže in domače. Tudi kalamari so prišli kdaj na vrsto, da je potem v ponvi pokalo in je vrelo olje špricalo po vsej kuhinji.

Včasih se je mama iz svoje vipavske suhozemske kuhinje dala speljati še v kak brodet.

»Vzem'te, gospa, dam čisto poceni ... Bem, pej zastojn ...«

In Kržanka je postrgala za dve prgišči morskga drobiža, kar ga je ostalo na

dnu plenirja: »Pa kar z glavami, gospa – od glave je največ okusa, jn dosti čebule jn kakšen pomidor... saj bo šlo! Dejmo dejmo, koražno... Je tudi *forte* zdravo in meni se mudi damov. Sâmo še tu j'mam! Sâmo tri lirca b'sta dala, pej buo...«

Brodet s polento. Bog nas varij! Kaj nista bili dve svetovni vojski zadosti?!

Najbolj zabavno je bilo, ko je Kržanki nekoč le uspelo, in je mami podtaknila živo kanočo, morda celo dve ali tri:

»To je velik luksuz, v rižoti! Je treba samo enkrat poskusit...«

»Ben, no, bomo pa poskusli, eno...«

Ko pa je mama nosila tega steklenosivega pajkonožca po stopnicah v kuhinjo, ji je ušel čez rob krožnika, padel in začel živahno opletati po stopnicah navzdol. Ni prišel daleč, saj smo ga otroci ob zgroženem maminem kriku hitro obstopili in ga s špičkami drezali in obračali. Mama je hotela s cunjo, s trtinim listom, s kleščami spraviti ubogo žival kam, pa jo je ob živali tako mrazilo, da ji je šlo kar na jok...

»Joj, kaj zdaj?! Uboga žival... tako daleč od morja... Če ne, bi jo takoj odnesla...«

Nesla, ja! Kmalu bi še njo morali škropiti z vodo, da bi se zavedela.

Tista kanoča je končala v rižoti pri sosedovih. Mama bi jim še plačala... samo da so ji jo spravili izpred oči.

Moja mama je le imela kako drobno napako – to preveč rahlo srce, na primer... zaradi njega na naši mizi ni bilo nikoli kakega raka ali školjke. Če bi kupila kdaj školjke, bi gotovo v kateri od njih našli biser in potem bi postali bogati in bi kupili grad. Ali vsaj psa...

Pravzaprav se da preživeti tudi brez psa in brez bisera. In prav tako me nič ne moti mamino rahlo srce.